

16. YÜZYILDA NIKSAR'DA TIMARLI SİPAHİLER *

Leyla AKSU KILIÇ**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin askerî ve ekonomik gücünün temelini tımar sistemi, tımar sisteminin en önemli güç kaynağını ise tımarlı sipahiler oluşturmaktadır. Çünkü sistemin işleyiş mekanizmasında tımarın intikali ve tevcihati sipahiler üzerinden gerçekleşmektedir. Bu sebeple Osmanlı devlet mekanizmasının askerî, idarî ve malî temelini oluşturan yapı taşlarından biri olan tımar sisteminin de en önemli dişlisi "tımarlı sipahiler"dir. Çalışmamızda "Osmanlı'da tımarlı sipahi olmak" hususu yöre temelli ele alınmakta ve tımarlı sipahilerin, tımara hak kazanma ve tımarını kaybetme süreci tahlil edilerek bir yörede ya da bölgedeki tımarlı sipahilerin profili ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda Sivas sancağına bağlı Niksar nahiyesindeki tımar ve zeamet sahipleri, tımar tevcih prosedürü üzerinden ele alınmıştır. Yüzyıl boyunca tutulmuş olan Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterleri (Osmanlı Arşivi Defterhâne-i Âmiri kataloğunda yer alan) kaynak alınarak 16. yüzyılda Niksar'daki tımarın intikali ve tevcihi hususu tımar almaya hak kazanan ve tımarını kaybeden sipahiler, memur oldukları seferler ile gösterdikleri yararlılık ve yoldaşlıklar çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Tımarlı Sipahi, Niksar, Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defteri .

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 11.12.2022 / Kabul tarihi: 02.06.2023

Bu çalışma, "16. Yüzyılda Niksar'da Tımarlı Sipahiler (Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterine Göre)" adıyla 11-13 Kasım 2022 tarihleri arasında düzenlenen *Orta Karadeniz Havzasında Tarih ve Kültür Sempozyumu Tokat-Ordu* sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş olan bildirinin üzerinde yeniden çalışılmış ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, leyla.aksu@usak.edu.tr, (ORCID ID: 0000-0003-0653-2027).

Giriş: 16. Yüzyılda İdari Yapılanma, Kaynaklar Ve Sınırlılıklar

Kadim bir geçmişe sahip olan Niksar, Antikçağda Hitit, Frig, Med, Pers, Pontus, Grek ve Roma idaresine girmiş, Pontus döneminde Kaberia (Cabira) adıyla anılmış ve General Pompeius (M.Ö. 66-62) döneminde yeniden inşa edilerek adı Diaspolis olarak değiştirilmiştir. Tiberius zamanında (M.S. 14-37) Neo-Caesarea (Yeni Kayseriye), Bizans döneminde ise Neo-Caesarea ve Harsanisiya adı kullanılmıştır. Şehir, *Danışmendnâme*'de Harsanosiyye ve Niksar adıyla kaydedilirken, Anadolu Selçukluları zamanında Niksar (Neklsar) "Darülükbal" olarak geçmiştir.¹ Danışmendliler ile Türklerin varlığına tanık olduğumuz bölge, Osmanlı öncesi birçok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur.² Yıldırım Bayezid döneminde Niksar'ı da içine alan Sivas, Kayseri ve Tokat bölgesi

¹ Besim Darkot, "Niksar", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 9, Ankara 1964, 273-275; Niksar'ın Roma ve Bizans dönemine dair bkz. Ü. Melda Ermiş, "Neokaisareia/Niksar'daroma ve Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Veriler", *Höyük*, 7, Ankara 2014, 43-67; Hanefi Bostan, "Niksar", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 33, İstanbul 2007, 119.

² Dönemin tarihlerinden Niksar'daki Danışmendlilerin varlığını takip etmek mümkündür; Reşidüddîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, (Tercüme ve notlar: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2014; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Yayınlayan: Ali Öngül), İzmir 2001; Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihail Vekayinâmesi*, II. Kısım (1042-1195), (Tercüme: H. Andreasyan), Ankara 1944. Ayrıca konu ile ilgili Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüer, *Sivas Şehri*, (Yayın Hazırlayan: Recep Toparlı), Ankara, 2020; Osmanlı öncesinde Sivas'ta hakimiyet kuran Eretna Devleti ve Kadı Burhaneddin Devleti hakkında bkz. Aziz B. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (çev.: Mürsel Öztürk), Ankara 2014; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 8, İstanbul 1993, 469-474; Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhâneddin Devleti", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24, İstanbul 2001, 75-76; Yaşar Yücel, *Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)- Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara 1983; Muharrem Kesik, "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları-Prof. Dr. Muammer Kemal Özergen Hatıra Sayısı-II, XXXIV*, İstanbul 2009; Osmanlılara kadar sahadaki hâkimiyet mücadelesine dair bir değerlendirme için bkz. Gaye Yavuzcan-Pınar Savaş, "Türkiye Selçuklularından Osmanlılara-Alternatif İdeolojilerin Mücadelesinde Sivas", *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Hakan Yekbaş-Ahmet Yüksel), 1, Sivas 2019, 149-191.

Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.³ Ancak Fetret döneminde Timur'un siyaseti ile kaybedilen bölge, Mehmed Çelebi'nin veziri Bayezid Paşa'yı Sivas'a göndermesi ile tekrar ele geçirilmiş⁴ ve 15. yüzyıldan itibaren Niksar şehrinde Osmanlı'nın imar ve inşa faaliyetleri devam etmiş ve çok sayıda vakıf eseri kurulmuştur.⁵

Osmanlı döneminde Niksar, Rum Eyaletinin sınırları içinde bulunan Sivas sancağına bağlı bir idari birim olmuştur. II. Murad'ın saltanatının sonlarına doğru Rûm Vilâyeti, Cânîk ve Çorum bölgelerini içine alarak genişlemiş, buna daha sonra Karahisar-ı Şarki de eklenmiştir. 16. yüzyıl başlarına ait bir kısım tahrir defterlerinden hareketle "Vilâyet-i Rûm-ı Kadîm"⁶ denilmekte olan Rûm Eyâleti, Çorum ve Bozok havalisi hariç tutularak beş livadan mürekkep olup bunlardan Tokat ile Sivas aynı sancak dâhilinde, Sonisa-Niksar tek bir sancak halinde, Amasya, Cânîk ve Karahisar-ı Şarkî ise müstakil olarak yer almışlardır.⁷ 16. yüzyılın başlarına

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1982, 297-299.

⁴ XV. asrın ortalarında Niksar şehrinin sosyal ve iktisadi yapısını ortaya çıkarmaya yardımcı olacak olan iki Mufassal Tahrir Defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki 1455 (859) ikinci mufassal defter 1456 (860) tarihlidir. Bu defterlerden hareketle kazanın 15. yüzyıldaki idari ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Hanefi Bostan, "XV. Asrın Ortalarında Niksar Şehrinin Sosyal ve İktisadi Yapısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, İstanbul 1999, 184-185; Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/III, Ankara 2002, 1485-1512; Osmanlı Devleti Fatih döneminde önce Gedik Ahmed Paşa'nın teklifiyle, Akkoyunlu topraklarının yağmalanması amacıyla, meşhur akıncılardan Mihaloğlu Ali Bey'i Sivas Vilâyeti'ne, kardeşi İskender Bey'i Kayseri Sancağı'na ve Bali Bey'i de subaşı olarak Niksar'a tayin etmiştir. Bizzat Fatih'in komutasındaki Osmanlı ordusunun Sivas'a gelmesi, Sivaslılar üzerinde büyük bir memnuniyete sebep olmuştu. Ordusunu Sivas'ta tertipleyen Fatih, 1473 Ağustosunda Akkoyunlular'a karşı Otlukbeli Zaferi'ni kazanmıştır. Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas 1998, 10.

⁵ Ali Açıkel, "Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 48, Ankara 2017, 18.

⁶ Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 5, İstanbul 1989, 292; Erol Özvar, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, 17.

⁷ Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, VI, Ankara 1965, 53.

tarihlendirilen TT 387 nolu muhasebe icmâl defterinde⁸ Rum eyaletine bağlı livalar Amasya, Çorumlu, Tokat ve Sivas, Sonisa ve Niksar, Karahisar-ı Hasandırız, Canık, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger ve Divriği'dir⁹. Buna göre "Mücmel-i mahsûlât-ı reâyâ-yı Rûm" olarak anılan tahrirde Karahisar-ı Şarkî, Niksar ve Sonisa gibi yerlere de idari, malî bakımlardan birinci derecede bir ünite vasfı tanınmış ve tahriri yapan Mehmed bin İbrahim adlı tahrir eminine göre, bu eyaletin içinde saydığı bu on bir kazadan biri Niksar olmuştur.¹⁰ 19. yüzyılda ise Sivas vilayetine bağlı olan Tokat kazası (1879) sancak statüsü almış ve Niksar ile beraber Erbaa ve Zile kazaları da Tokat'a bağlanmıştır.¹¹

Niksar idari olarak bir "kaza" birimidir ancak 15. yüzyıl tahrirlerinde ve arşiv kaynaklarında "nahiye" tabiri kullanılmaktadır¹² ki çalışmamızda kullanılan *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerinde* de Niksar bir "tımar birimi" olarak yine nahiye şeklinde kaydedilmiştir. Bir kaza birimi olarak 15. yüzyılda Niksar'da kadının dışında subaşı (zaîm), ser-asker, dizdar ve kethüda gibi görevliler ve çok sayıda farklı sosyal zümreler bulunmaktadır.¹³ Bu görevlileri 16. yüzyıla ait ruznamçe kayıtlarından da - aşağıda ele alınacaktır- takip etmemiz mümkün olmuştur.

⁸ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri - I", *OTAM/Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, Ankara 1992, 130; Adnan Gürbüz, "XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara 1997, 88; Tayyip Gökbilgin, "a.g.m.", 54; Huri Cihan İslamoğlu, "State and Peasants in the Ottoman Empire", *The Ottoman Empire and the World Economy*, (Ed. Huri Cihan İslamoğlu İnan), Cambridge 1987, 129-130; Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara 2006, 21.

⁹ Ömer Lütfi Barkan, "H. 933.934 (M. 1527-1528) Tarihli Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İFM)*, 15/1-4, İstanbul 1955, 261.

¹⁰ Tayyip Gökbilgin, "a.g.m.", 54.; Mehmet Beşirli, "Tokat Voyvodalığı (1774-1842)", *Belleken*, 69/254, Ankara 2005, 163.

¹¹ Esat Aktaş, "19. Yüzyılın Sonunda Tokat Sancağı", *Mavi Atlas*, 9/1, Gümüşhane 2021, 100; Ali Açıklı-Mehmet Mercan, "Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açından Analizi (1880-1916)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19/21, Ankara 2002, 237.

¹² 15. Yüzyıl tahrir defterlerine ve mühimme defterlerine dayalı olarak Niksar'ın ele alındığı bir çalışma için bkz. Hanefi Bostan, "a.g.m.", 185.

¹³ Hanefi Bostan, "a.g.m.", 185-190.

Osmanlı devlet mekanizmasının askerî, idarî ve malî temelini oluşturan yapı taşlarından biri olan tımar sisteminin en önemli unsuru olan sipahileri inceleyen bu çalışmada, Niksar'ın bir tımar birimi olarak nahiyeye sıfatıyla kayıtlara geçtiği 16. yüzyıldaki tımarlı sipahilerinin durumu çeşitli yönleriyle aydınlatılmaya çalışılacaktır. Sivas sancağına bağlı olan Niksar nahiyesindeki tımarlı sipahi profilleri ortaya konularak, tımar ve zeamet sahipleri yöredeki tımar tevcih prosedürü çerçevesinde değerlendirilecektir. Bunun için Osmanlı Arşivi'nde *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterleri* kataloğunda yer alan ve Sivas Sancağını içine alan en erken tarihli (H.942/M.1535 tarihli) defterden başlamak üzere yüzyıl dönümüne denk gelen H. 1009/M. 1600-1601 tarihli deftere kadarki -Defterhâne-i Âmire kataloğunda tespit edilen- Niksar nahiyesine ait kayıtlar tahlil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan defterlerle ilgili ayrıntılara geçmeden önce, *Tımar ve Zeamet Ruznamçelerinin*, biyografik kaynak olarak değerlendirildiği ve "içerisine ilgili ve tezkirelerin sırasına göre kaydolunduğu" ve "tımar almaya hak kazanmış kişinin berat alabilmesi için defterhâne tarafından verilen tezkire sûretlerini ihtiva eden ve tımarlarla ilgili en son bilgileri ihtiva eden" defterler olarak tanımlandığını ifade etmeliyiz. Aynı zamanda bu defterler tımar sahiplerinin ve aynı şekilde tımar isteyenlerin isimlerini, tımar hâsıllarını, tımar sahipleri ile tımara talip olanlar hakkında geniş biyografik malûmatı, bazen menşeleri, askerî faaliyetleri ve üst makamlarla şahsi ilişkileri hakkında kısa bilgileri ihtiva etmektedir.¹⁴

Bu çalışmada kullanılan *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterleri* de, yukarıda bahsedilen defter grubu ile benzer muhtevaya ve biyografik içeriğe sahiptir. Bu biyografik içerikten yola çıkarak araştırmamızda Niksar nahiyesinde 16. yüzyılda tımar ve zeamet sahiplerinin kimler olduğu, tımara hak kazanmak için gösterdikleri yararlılıkların, katıldıkları seferlerin, muharebelerin ve kale tamiratlarının yanı sıra verilen tımar ve terakkiler ile ilgili hususlar tahlil edilmeye çalışılacaktır. 16. yüzyılda Niksar nahiyesindeki tımarlı sipahiler kimlerdi, kimin oğlu ve karındaşı idiler, ne tür yararlılık göstermişlerdi, hangi muharebe ya da muhafazaya katılmış ve

¹⁴ Lajos Fekete, *Die Siyagat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955, s. 107'den naklen Nejat Göyünç, "Tımar Ruznamçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi", *Bellekten*, LX/227, Ankara 1996, 127; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XV-17I. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul 1997, 27.

kendilerine kaç akçe tımar tevcih edilmişti türündeki pek çok soruya cevap aranacaktır. Bu sebeple çalışmada Niksar nahiyesindeki tımarların intikali ve tevcihi ile ilgili süreç ve bürokratik muamelat analiz edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Arşivi'nin Defterhâne-i Âmire kataloğundaki *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerinin* tamamı taranmış olup, bunlardan 29'unun (nr. 2-6-2106-7-10-14-15-33-34-36-2127-83-85-95-110-115-128-132-2143-153-2149-164-172-2250-202-222-227-239-237) Sivas sancağına ait veriler içerdiği belirlenmiştir. Defterlerde Niksar'a dair kayıtlar çalışmanın temel kaynak grubunu oluşturmaktadır. Bunlardan en erken tarihlisi DFE_RZ_D. 2 numaralı olup 1535 yılına ait verileri ihtiva etmektedir. En geç tarihli - çalışmada kullanılan- ise DFE_RZ_D. 237 ve 239 numaralı olup 1600-1601 yıllarına denk gelmektedir. 2 ve 172 numaralı ruznamçe defterleri yıpranmış olmakla birlikte bunlardan ikincisi yine de mümkün olduğu ölçüde taranmıştır. 7, 132 ve 2143 numaralı defterlerde Niksar'la ilgili kayda rastlanmamıştır. Ayrıca, arşiv sisteminde Sivas sancağına ait olduğu belirtilen 2127 numaralı defterin Kastamonu'ya ait tespit edilmiştir.

1. NİKSAR'DA TIMARLI SİPAHİLER VE TIMAR SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

Osmanlı idari sisteminde, eyalet biriminin başında yönetici olarak beylerbeyi, sancaklarda ise sancakbeyi bulunmaktaydı. Bunlar tımarlı sipahiler ve zeamet sahipleri ile birlikte tımar sisteminin işleyişindeki en önemli organlardan ikisini teşkil etmekteydi.¹⁵ İdarî ve askerî bir birim olarak sancaklar nahiyelerden oluşmaktaydı.¹⁶ Niksar, bu dönemde Sivas Eyaletine bağlı bir nahiye birimidir. Bu sebeple Niksar nahiyesindeki tımar ve zeamet kayıtlarını, Sivas sancağına ait *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerinde* tespit etmek mümkün olmuştur.

¹⁵ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i merkezîyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, 38/152, Ankara 1974, 665.

¹⁶ Halil İnalçık (nşr.), *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1954, 108; Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, 18-19.

Tablo 1: Niksar Nahiyesindeki Tımar ve Zeamet Kayıtlarının Dağılımı

	Niksar	Mükerrer Kayıt	Kalan Kayıt
Tımar	169	6	163
Zeamet	51	2	49
Toplam	220	8	212

Niksar nahiyesinde tımar ve zeamet kaydı tutulmuş sipahilerin dağılımını gösteren tabloya göre Budak veled-i Pir Hasan, Turgud veled-i Mustafa, Ali, İskender veled-i Abbas, Ahmed veled-i Kâtip Mehmed (6 kayıt) isimli tımar sahipleri ile Mehmed isimli zeamet sahibine (3 kayıt) dair kayıtların mükerrer olduğu tespit edilmiştir. Mükerrer kayıtları çıkardığımızda nahiyedeki toplam 212 kaydın 163'ü tımarlı sipahi, 49'u zeamet sahibidir. Niksar nahiyesindeki kayıtların tarihlerine göre kayıt tutulma trendleri de sorgulanmıştır. Buna göre kayıtların tarihleri ve sayıları şu şekildedir; 1554 (7 kayıt); 1555 (4 kayıt); 1557 (2 kayıt); 1561 (4 kayıt); 1562 (3 kayıt); 1571 (16 kayıt); 1572 (4 kayıt); 1585 (28 kayıt); 1586 (14 kayıt); 1588 (11 kayıt); 1589 (17 kayıt); 1590 (7 kayıt); 1592 (14 kayıt); 1593 (1 kayıt); 1594 (13 kayıt); 1595 (23 kayıt); 1596 (1 kayıt); 1597 (21 kayıt); 1599 (13 kayıt); 1600-1601 (17 kayıt). Tımar tevcihatına dair tutulan bu kayıtların tarihlerine göre bir tahlili yapıldığında, 16. yüzyılın ortalarında 10'un altında olan kayıt trendinin 1570'li yıllara gelindiğinde iki katı oranında artış gösterdiği ve yüzyılın sonunda benzer artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Bu artış trendini nasıl izah edebiliriz? sorusunun cevabını, "yeni bir tımar tevcihatını gerektiren sebeplerde" bulabiliyoruz.¹⁷

1.1. Tımarın İntikali ve Sipahiler Arasındaki İlişki Ağı

Tımarlı sipahinin toprağı tasarruf hakkı, reaya ve devlet ilişkisi üçgeninde değerlendirilmekte ve "Toprağı fiilen tasarruf eden, onu işleyen reâyâ faydalanma hakkına sahipti.... Sipahi, reâyâdan kanunun koyduğu hususların tatbikini isteyebilirdi. Toprağın maliki olan devletin bundan doğan haklarını temsile memur sipahi toprağı bizzat işlemek, istifade etmek ve istediği gibi

¹⁷ Niksarlı sipahilere dair tevcihat ve yarar-yoldaşlıkların işlendiği bölümde detayları görmek mümkündür.

başkasına vermek hakkına sahip değildir. Sipahi toprak tasarrufuna ait kanun ve nizamların tatbikine nezaret eden kişidir. Reâyânın vermekle mükellef olduğu muayyen vergileri toplar...Sipahinin reâyâyâya ait toprak üzerinde doğrudan doğruya bir tasarrufa hakkı yoktur. Sipahinin kendi tasarrufuna bırakılmış bir hassa çiftliği bağı ve bahçesi vardır. Bunlar üzerindeki tasarruf hakkı da o yerde tımar sahibi kaldığı zaman zarfında devam etmektedir.” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁸ Bu işleyişin neticesinde tımar üzerinde sipahinin oğluna intikal hakkının tanındığını da görmekteyiz.

Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerine göre 16. yüzyılda Niksar nahiyesinde tımarın intikali mevzuunda ilk olarak “fevt” durumu karşımıza çıkmaktadır. Mezkûr defterlere göre nahiyede tımarın intikalinde rol oynayan diğer sebepler ise sırasıyla “feragat”, “sefere katılmama”, “cülus-ı hümâyun” ve “diğer” başlığı altında ele alınabilir. Cülus-ı hümâyun kayıtları, bir sipahinin yeni bir tımar kazanma sürecini değil, saltanat değişikliğinden dolayı yenilenen berat kayıtlarını ifade etmektedir. Niksar’da cülus-ı hümâyun nedeniyle düzenlenen tecdid beratları III. Murad’ın vefatı üzerine oğlu III. Mehmed’in tahta çıktığı 1595 tarihine denk gelmektedir.

Tablo 2: 16. Yüzyılda Niksar’da Tımarın İntikalinde Rol Oynayan Sebepler

Cülus-ı Hümâyun	Fevt	Feragat	Sefere Katılmama	Diğer
11 (4 zaim)	77 (1 zaim)	46 (12 zaim)	15 (1 zaim)	6

Nahiyede tımarın intikalinde rol oynayan sebeplerin içinde en fazla kayıt tespit ettiğimiz husus “fevt”tir. Çalıştığımız döneme denk gelen 345 numaralı (H.983/M.1575-1576) Tokat’a ait bir icmal defterindeki verilerden hareketle Niksar’daki “...sefere varmayan..., feragat eden...ve fevt olan...” sipahilere ulaşılmış ve elli altı kayıt tespit edilmiştir. Kayıtların otuzunda fevt, on sekizinde ferağ ve sekizinde tahvil sonucu tımarın el değiştirdiği görülmektedir. Ölüm halinde tımarların aileden bir ferde, diğer durumlarda ise başta dergâh-ı âli çavuşları olmak üzere sipahizâdegân taifesinden

¹⁸ Yaşar Yücel, “a.g.m.”, 671.

kişilere verildiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Ruznamçe kayıtlarında ise nahiyede 16. yüzyılda ölen 77 sipahiden 1'inin zaim, geri kalanlarının tamamının tımar sahibi olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Niksar nahiyesinden 3000 akçe tımara mutasarrıf olan Mehmed veled-i Resul'dur. H. 23 RA 996/M. 22 Mart 1588 tarihli kayıt *“zıkr olunan 3000 akçelik tımara ber-vech-i tekmil 100 akçelik üzere mutasarrıf olan Resul fevt olub tımarı mahlûl olmağın tımar tasarruf olmayan işbu Mehmed bendeleri müteveffa-yı mezbûrun sahih sulbi oğlu olub ve ibraz eylediği beratı atası beratı olduğuna yine liva-yı mezbûrda 3600 akçe tımar tasarruf eden Abdülkadir ve Kurşunlu nam karyeden 5000 akçe tımar tasarruf eden Musa ve gayri on nefer mutemedünaleyh sipahi şhadetiyle malum olmağın müteveffa atası tımarı tevcih olunub berat-ı hümmâyün için tezkire verildi tahriren fi 23 Rebiülahir sene 996”*²⁰ şeklindedir. Buna göre fevt olan Resul'un yerine tımarı oğlu Mehmed'e tevcih edilmiştir. Yine fevt durumundan ötürü kayıt altına alınmış bir diğer sipahi Elvan oğlu Veled'dir. H. 21 Safer 998/M. 30 Aralık 1589 tarihli bu kayıta öldüğü bildirilen Elvan'ın 1700 akçe tımarı, oğluna intikal etmiştir.²¹

Tablo 3: 16. Yüzyılda Niksar'da Tımarın İntikal Ettiği Kimselerin Dağılımı

Fevt			
Oğlu	İki Oğlu	Karındaşı	Diğer
29	5	6	37(1 zeamet)

Ölen sipahilerin tımarları çoğunlukla kan bağı olan “oğlu” (%37,66), “iki oğlu” (%6,49) ve “karındaşı”na (%7,79) intikal etmektedir. Kalan kısım ise -kan bağı ile benzer oranda olmakla birlikte- kan bağı olmayan “bir diğer

¹⁹ Murat Alandağlı, “XVI. Yüzyıl Turhal, Zile ve Niksar Havalisinde “Sefer Eşmeyenler”, *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildiriler*, I, Tokat 2015, 153-154.

²⁰ DFE_RZ_d_115_45b.

²¹ Yukarıda geçen kayıt *“zıkr olunan 1700 akçelik tımara 2999 akçelik üzere mutasarrıf olan Elvan fevt olub tımarı mahlûl olmağın tımar sefer olmayan iş bu Veled bendeleri müteveffa-yı mezbûrun sahih sulbi oğlu olub ve ibraz eylediği beratları bila-şahid atası beratları olduğuna liva-yı mezbûrdan zeamete mutasarrıf Budak ve gayri on nefer mutemedünaleyh sipahiler şhadetleriyle Mehmed bendeleri ilam edip lakin müteveffa-yı mezbûrun 1299 akçelik hissesi âherin tasarrufunda bulunmağla 1700 akçelik tımar müteveffa atası tahvilinden tevcih olunub berat-ı âlişân sadaka buyurulmak ricasına tezkire verildi tahriren 21 şehr-i Safer sene 998”* şeklindedir. DFE_RZ_d_153_70b.

kişiyeye" (%48,05) verilmiştir. Mesela Niksarlı tımarlı sipahilerden fevt olan Güven'in tımarının oğlu Mehmed intikal ettiği 23 Kasım 1591 tarihli, "zıkr olunan 1800 akçelik tımar fevt olan Güven tahvilinden mahlûl olmağın tımar tasarruf iş bu Süleyman bendeleri için müteveffa-yı mezkûrun sahih sulbi oğlu olub ve ibraz eylediği beratı atası beratı olduğuna Kuzbükü nam karyeden 2200 akçe tımara mutasarrıf Mehmed nam bendeleri şehadetleri ile malum olmağın tımar-ı mezbûr mirmiran-ı sâbık tarafından tevcih olunub sene 998 cemaziyelevvelinin 12. günü tarihiyle tahvil verilmek tımar-ı mezbûr müteveffa-yı mezbûr tahvilinden tarih-i mezbûrdan tevcih olunub tezkire verildi fi 6 safer sene 1000"²² kaydından anlaşılmaktadır. H.22 RA 1008/M. 11 Kasım 1599 tarihli bir başka kayıt ise İskender adlı sipahinin ölümü üzerine Niksar'ın Eskidir köyü ve çevresindeki 2000 akçe tımarı oğlu Allahverdi'ye geçmiştir. ²³ Benzer muhtevaya sahip kayıtları çoğaltmak mümkündür.

Tımarın "babadan iki oğula" intikal ettiğini gösteren beş kayıt mevcuttur. Niksar'da "ber-vech-i iştirak/ortaklaşa" olarak müteveffa babalarından tahvil alan oğulları Hüseyin ve Abdül; Mustafa ve Hamid veledan-ı Hızır; Süleyman ve Sungur veledan-ı Lütfi; Ali ve Cafer veledan-ı Durali ile Osman ve Mehmed veledan-ı Ali'dir. Ölüm nedeniyle dirliğinin kardeşe intikal ettiğine dair altı örnek tespit edilmiştir. "an tahvil-i ... biraderes el-müteveffa" şeklinde kaydedilmiş olan karındaş statüsündeki Niksarlı sipahiler Mustafa veled-i Ali Bey; Murad veled-i Mürvet; Mahmud veled-i Budak; Ali bin Mustafa; Hüseyin veled-i Mustafa ve Ömer veled-i Keyvandır. H.14 Zilhicce 1006/M. 18 Temmuz 1598 tarihli kayıta Niksar kadısı naibi Mevlâna Osman'ın mektubu ile Niksar nahiyesinde tımar tasarruf eden Mustafa'nın fevt olduğu ve mahlûl olan tımarı oğulları Hüseyin ve Süleyman'a "ber-vech-i iştirak" tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Ancak kardeşlerden Süleyman'ın da fevt olması ile iki hissenin de "müteveffa karındaşı Süleyman tahvilinden merkûm Hüseyin'e der-i devletten tevcih olunub berat-ı cedid-i âlişân için tezkire verildi"ği görülmektedir.²⁴

²² DFE_RZ_d_153_60a.

²³ "kendiyeye verilmek babında inayet rica etmeğın mezkûr müteveffanın sahih sulbi oğlu olub ibraz eylediği berat bila-şahid babası beratıyla" başvurusu ile "müteveffa İskender tahvilinden merkûm Allahverdi'ye der-i devletten tevcih olunub berat-ı âlişân için tezkire verildi." (DFE_RZ_d_222_54b).

²⁴ DFE_RZ_d_202_157b; Niksar'da karındaşa intikal eden H. 1009/M. 1600 tarihli bir diğer kayıta Keyvan oğlu Ömer, babası Keyvan'ın fevt olması ile mahlûl olan tımarı

Niksar'da fevt olan sipahilerden mahlûl olan tımarların bir kısmı kan bağı olmayan bir diğer kişiye tevcih edilmiştir. Mesela H. 20 Şaban 992/M. 27 Ağustos 1584 tarihli "zıkr olunan 5306 akçe tımar fevt olan Sadi tahvilinden ve 1000 akçe hisseye Demirkapı seferine memur iken Ömer tahvilinden mahlûl oldukda mirmiran-ı sâbık tarafından mezbûr Sadi'ye tevcih olunub tezkiresi der-i devlette berat olmayan fevt olmağla mahlûl olan ol-mikdarı Mahmud bendeleri livay-ı mezbûra 14400 akçe tımandan ma'zûl ol mikdar zıkr olunan 6306 akçelik tımar ber-vech-i tekmiil 14400 akçelik olmak üzere tevcih ve tayin olunub müceddeden berat-ı âlişân için tezkire verildi. Fi 20 Şaban 992"²⁵ kaydında olduğu gibi, Sadi isimli sipahinin öldüğü beyan edilerek tımarı kan bağı olmayan "bir başka kişiye" verilmiştir. Nahiyede diğer kişiye intikal eden çok sayıda tımarlı sipahi mevcuttur. Bu sipahilerden bazıları müteveffa Zülfikar tahvilinden 3000 akçe tımar alan Ali²⁶ ile 3000 akçe tımar tasarruf eden Mustafa'nın fevt olması ile Demirkapı seferinde hizmette bulunan bir başka Ali'dir.²⁷

Tablo 4: 16. Yüzyılda Niksar'da Fevt Olduğu Yer Belli Olan Tımarlı Sipahiler

Fevt

karındaşı Süleyman'a verilmiş ancak karındaşı Süleyman'ın fevt olmasından dolayı "karındaşı tahvilinden kanunları üzere kendiyeye verilmek rica etmeğin mezkûrun sulbi oğlu olub ibraz ettiği berat atası beratıyla ve zıkr olunan babası tımarı olub karındaşı Süleyman'a verilip üzerinde iken fevt olub mahlûl ise" verilmesi üzere "tımar vech-i meşrûh üzere karındaşı Süleyman tahvilinden mumaileyh Ömer'e kanun üzere müstehak olduğun" bildirilerek tezkiresi verilmiştir. DFE_RZ_d_239_13a.

²⁵ DFE_RZ_d_83_9b; Niksar nahiyesinden Said oğlu Ömer'e, müteveffa Abbas tahvilinden intikal eden tımara dair kayıt şu şekildedir; "zıkr olunan 3000 akçelik tımar fevt olan Abbas tahvilinden mahlûl olmağın Said oğlu iş bu Ömer bendeleri için Tebriz ve Hama kaleleri tamiratında hizmette bulunmuşdur deyü Karaman Beylerbeyisi Haydar Paşa kulları defteri mücebine ibtidadan 3000 akçe tımar tevcih olunmak ferman olunub sene 994 Zilkadesinin evahiri tarihiyle müverrah emr-i âlî ibraz etmeğin tımar-ı mezbûr müteveffâ-yı mezbûr tahvilinden ber müceb-i emr-i âlî tevcih olunub berat-ı âlişân sadaka buyurulmak ricasına" tezkiresi verilmiştir. DFE_RZ_d_153_25b.

²⁶ Ali sipahiye dair kayıt "zıkr olunan 2000 akçelik tımar fevt olan Zülfikar tahvilinden mahlûl olmağın iş bu Ali bendeleri için beratı olub vaki olan İmamkuluhan nam reis Melahide muharebesinde yoldaşlık etmiştir deyü Alaybeyisi Malkoç bendeleri mühürlü defter ile arz olundukda ibtidadan 3000 akçe tımar tevcih olunmak ferman olunub sene 991 Recebinin evahiri tarihiyle emr-i ali ibraz eylemeğin tımar-ı mezbûr müteveffâ-yı mezbûr tahvilinden ber müceb-i emr-i âlî ber-vech-i tekmiil 3000 akçelik olmak üzere tevcih olunub berat-ı âlişân sadaka buyuruldu fi 10 Zilhicce sene 996" şeklindedir. DFE_RZ_d_110_39a.

²⁷ DFE_RZ_d_85_63a.

Seferden Döndükten Sonra evde	Muharebede Fevt/Şehit
2	2

Ruznamçe kayıtlarında sipahilerin nerede vefat ettiklerine dair veriler sınırlı olmakla birlikte Niksar nahiyesindeki iki sipahinin seferden döndükten sonra evinde, diğer ikisinin ise muharebede şehit olduklarını öğrenmekteyiz. Örneğin Receb adlı bir zaim Tebriz seferine katılıp görevini tamamladıktan sonra evine döndüğünde ölünce, mahlûl duruma düşen 22490 akçe zeameti Mehmed isimli bir sipahiye intikal etmiştir.²⁸ Ayrıca, Ulu adlı karyeden 3000 akçe tımara mutasarrıf olan Mehmed'in babası Hamid'in şehit düştüğü;²⁹ 1900 akçe tımara mutasarrıf olan Turalı'nın de Gence Muharesi'nde şehit olduğu ve mahlûl olan tımarının, tımar tasarruf etmeyen Ali ve Cafer isimli oğullarına ber-vech-i iştirak tevcih edildiği görülmektedir.³⁰

Tablo 5: 16. Yüzyılda Niksar'da Feragat Durumunda Tımarın İntikal Ettiği Kimselerin Dağılımı

Feragat		
Oğlu	Karındaşı	Diğer
9	1	36

Niksar nahiyesinde tımarın "fevt durumu"ndan sonra en fazla kayıt bulunan "feragat" ile ilgili 46 kaydın 12'si zeamet, 34'ü tımar sahibidir. Nahiyede "feragat durumu"nda tımarın intikal ettiği sipahilerin fevt durumunun tam tersi "kan bağı olmayan kimselere" intikalın yoğun olduğu görülmektedir. Mesela fâriğ Ali tahvilinden Hacı Balı oğlu Mehmed'e intikal eden 4000 akçe tımarında olduğu gibi Niksar'da çok sayıda "diğer bir kişiye" intikal etmiş tımar bulunmaktadır.³¹ Pederi Mehmed tahvilinden

²⁸ DFE_RZ_d_95_43a.

²⁹ DFE_RZ_d_237_20a.

³⁰ DFE_RZ_d_115_33a.

³¹ Bahse konu kayıt şu şekildedir; "zıkr olunan 4035 akçe tımarlardan 2000 akçelik feragat eden Ali ile 1035 akçe hisse tımar fâriğ atası Hacı Balı tahvilinden mahlûl olmağın iş bu Mehmed bendeleri için Sivas Sancağında 40000 akçe zeamete mutasarrıf mumâileyh Hacı Balı'nın oğlu olub yararadır deyü Karaman Beylerbeyisi Mehmed Paşa kulları dirliğin ricasına

Ahmed; pederi İskender tahvilinden Balı; pederi Piri çavuş tahvilinden Mehmed, pederi Mustafa tahvilinden Sunullah; pederi Ahmed Çavuş tahvilinden Nuh, pederi Balı tahvilinden Mehmed ve Ahmed ile pederi İsfendiyar tahvilinden Osman'a, babalarının feragat ettiği tımar geçerken; fâriğ kardeşi Ali tahvilinden Ahmed tımar hissesi almıştır. Feragat durumunda pederi Balı Çavuş tahvilinden 38400 akçe zeamet tevcih edilen Salih Çavuş aynı zamanda dergâh-ı âli çavuşlarındanır.³²

Tablo 6: 16. Yüzyılda Nıksar'da Tımarın İntikalinde Feragat Sebepleri

Feragat Sebebi			
Hüsn-i İhtiyari	Pîr-i fânî	Sefere İktidarı Olmama	Aher Tımara Talip Olma
3	3	3	3

16. Yüzyıl ruznamçe kayıtlarına göre Nıksar nahiyesinde feragat eden tımarlı sipahilerin feragat sebepleri ile ilgili çoğu kayıta veri mevcut değildir. Ancak bir kısım kayıta "hüsn-i ihtiyari", "pîr-i fânî", "sefere iktidarı olmama" ve "âher tımara talip olma" gerekçeleri ile tımarından feragat eden tımarlı sipahiler tespit edilebilmektedir. Bunlardan hüsn-i ihtiyari ile tımarından feragat eden sipahiler; fâriğ Ali çavuş tahvilinden Emirarslan, fâriğ Murad tahvilinden Ali, fâriğ Mustafa veled-i Ali tahvilinden Ali veled-i Hasan Çavuş'tur ve buna göre feragat durumunda tımar kan bağı olmayan diğer bir kişiye intikal etmiştir. Örneğin Ali adlı sipahi, Niğde sancağındaki tımarından ma'zûl olduğunu bildirince, Nıksar nahiyesinde mutasarrıf olan Murad'ın kendi rızasıyla tımarından feragat etmesi üzerine mezkûr tımar Ali'ye verilmiştir.³³ Feragat gerekçelerden biri

arz etmeğle mezid-i inayetten ibtidadan 4000 akçe tımar verilmek ferman olunub sene 995 zilhiccesinin evasıtı tarihiyle muvarrah emr-i âlî ibraz etmeğın tımar-ı mezbur fâriğân-ı mezkûran tahvillerinden merkum bendelerine erbab-ı istihkakı bedelinden kabil-i ifraz olmayın 30 akçe ziyadesiyle ber müceb-i emr-i âlî tevcih olunub berat-ı âlişân için tezkire verildi fi Cemaziyelahir sene 999 tezkire-yi Mustafa Paşa." DFE_RZ_d_128_92a.

³² DFE_RZ_d_115_168b.

³³ "...Murad berat verip hüsn-i ihtiyariyle tımarından feragat eder deyü kendüye verilmek babında inayet rica etmeğın mezkûr liva-yı mezburdan ol-mikdar tımarın ma'zul ve mezbur hüsn-i ihtiyariyle beratın verip tımarından feragat eder ise tevcih edip tezkiresin veresiz deyü Rum beylerbeyisi sene 1009 Zilhiccesinin evahiri tarihiyle muvarrah hük-m-i şerif verildikten sonra tezkiresi bab-ı saadetten ihraç olunmağın ferman olunmağın ber müceb-i emr-i âlî zikr

de sipahinin “âher tımara talip olması”dır. Başka bir tımara talip olduğu için dirliğinden feragat eden sipahiler fâriğ Yusuf tahvilinden Ramazan, fâriğ pederi Piri Çavuş tahvilinden Mehmed, fâriğ Mahmud tahvilinden Nuh veled-i Ahmed Çavuş’tur. Bir diğer feragat sebebi ise “sefer-i hümâyuna iktidarı olmaması”dır. Mesela 2000 akçe tımara mutasarrıf olan İsfendiyar “sefer-i hümâyuna iktidarı olmamağla” dirliğinden oğlu Osman lehine feragat etmiştir.³⁴

Niksar’daki sipahilerin bir kısmı “sefere katılmama” sebebi ile tımarını kaybetmiş ve tımarları bir diğer kişiye intikal etmiştir. Bu sipahilerin 3’ü zeamet (Balı Çavuş, Mehmed ve Hızır), 12’si ise tımar sahibidir. Niksarlı sefere katılmayan sipahilerin büyük kısmının Demirkapı, Tebriz ve Eğri seferine varmadıkları görülmektedir. Sefere katılmayan ve tımarı intikal eden sipahiler ise Abbas tahvilinden Mehmed (3300); Hamza veled-i Mahmud (3000); Mehmed tahvilinden Ahmed veled-i Hasan (3000); Süleyman tahvilinden Ali veled-i Aydın (3000); Emir tahvilinden İskender veled-i Abbas (1800); Osman veled-i Mahmud (3000); Turali tahvilinden Ömer (10200); Mehmed tahvilinden Mehmed (4998); Keyvan tahvilinden İsmail veled-i Hamid (1800); Ali tahvilinden Akif veled-i Abdullah (3000) ve Mahmud tahvilinden Mehmed’dir (3000).

1.2. Tımar Tevcihatı ve Tımarlı Sipahilerin Yarar-Yoldaşlıkları

Osmanlı sefer kaidelerine göre teşvik uygulamaları ve ödüllendirmeler hem yönetim hem de askerler açısından oldukça önemlidir. Osmanlı ordusu içerisinde kendini yetiştirmiş ve başarılı olan bir asker kademe atlamasının yolu daima açıktı ki alt kademedeki askerlerin tımarlı sipahiler

olunan 4999 akçe tımar fâriğ Murad tahvilinden mirmiran beratıyla ma’zul olan mezkûr Ali’ye tevcih olunub berat-ı âlîşân için tezkire verildi fi 22 Safer sene 1008.” DFE_RZ_d_227_199b.

³⁴ Mezkûr kayda göre İsfendiyar tahvilinden “...20000 akçe zeamete mutasarrıf olub Ömer Çavuş ve gayri âhere nefer mutemedünaleyh sipahiler şehadetleriyle liva-yı mezbûr ilam eylediği fâriğ-i merkûm babası tahvilinden name ile mirmiran-ı sabık tarafından sene 1008 Rebiülevvel 4. gününden tevcih olunub ber müceb-i emr-i âlî zikr olunan 2000 akçe tımar babası İsfendiyar tahvilinden ber-vech-i tekmil 2100 akçelik üzere tevcih olunub berat-ı âlîşân için tezkire verildi fi 10 Rebiülahir sene 1009” şeklinde oğluna tımarı intikal etmiştir. DFE_RZ_d_237_12a.

sınıfına yükselmesi gösterdikleri başarıya bağlı olarak kolaydı.³⁵ Askerî zümre dışında olan kimselerin tımar almaları pek kolay değildi. Bu kişilerin dirlik elde etmeleri seferlere giderek veya hudut boylarındaki askerî harekâta “kale fethinde bayrak dikmek”, “yarar diller (esirler) ele getirmek” ve “başlar kesüb defaatle yararlılığı ve dilaverliği görülmek” gibi büyük başarılarla bağlıydı.³⁶ Tımarlı sipahilerin, yeni bir tımara hak kazanma sürecinde de yukarıda bahsedilen benzer yarar-yoldaşıklara bağlı olarak tevcihatın yapıldığı görülmektedir.

Tablo 7: 16. Yüzyılda Niksar’da Tımarlı Sipahilerin Tımara Hak Kazanma Sebepleri

Hizmet	Ma’ zül	Muhafazada bulunmak	Noksan Tamamlama	Seferde Bulunma	Tamirat	Baş Getirme	Yararlık/Yoldaşlık	Terakki
16	2	3	3	3	9	2	24	18

Nahiyede “muhafazada (3 kişi), seferde (3 kişi), kale tamiratında (9 kişi) ve hizmette (16 kişi) bulunmak ve baş getirmek (2 kişi)” gibi yeri ve niteliği belli olan yararlılıkların yanı sıra sadece “yararlılıkta ve yoldaşıklıkta bulunmak” (24 kişi) sebepleriyle tımar tevcihati yapıldığını tespit etmekteyiz. Osmanlı’da tımarlı sipahilerin tamamı sefere götürülmeyerek bir kısmı muhafazada bırakılmaktaydı ki sipahilerin genellikle tımar geliri düşük olanları muhafazada kalıyordu.³⁷ Niksarlı sipahilerden zaim Kâtip Ali ve Mehmed oğlu Mahmud Erzurum, Abbas oğlu İskender ise Şirvan muhafazasında bulunduğu³⁸ için tımar tevcihi almıştır. Zaim Yahya Çavuş ile Ali, Mehmed, Abdullah oğlu Akif ve Mustafa oğlu Sunullah, Hamid Kars Kalesi tamiratında, Emirarslan Tebriz, Hama ve Göri kaleleri tamiratında,

³⁵ İsmail Güntan, *Osmanlı Neferi ve Savaş (1593-1699)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2015, 106.

³⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, 12/I, İstanbul 1979, 315.

³⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul 2008, 222.

³⁸ DFE_RZ_d_85_48b.

Abdullah oğlu Dilaver ise Gence Kalesi tamiratında Hamza veled-i Mahmud ve Ali veled-i Hasan “muharebede baş getirip yoldaşlıkta”³⁹ bulduklarından dolayı tımar tevcihatı almıştır. Ayrıca tımarından ma’zûl olduğunu bildirerek yeni bir tımar tevcihatı için talepte bulunanlar da vardır. Bunlardan biri sâbık Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa’nın adamı olduğu bildirilen zaim Hızır’dır. Zaim Hızır’ın Sivas sancağundan 17286 akçe tımarından ma’zûl olduğu bildirilmiş ve fâriğ Hasan ve Mustafa tahvilinden tımar tevcih edilerek tezkiresi verilmiştir.⁴⁰

Bir kısım zeamet sahibinin ise “terakki” talebi ile yeni tevcihler aldığı anlaşılmaktadır. Bu husus belgelere “...terakki emr-i şerif verilmekle...” ifadesiyle yansımıştır. Nahiyeden yeni tevcih alan zaimler defter-i hâkânî kâtiplerinden Hacı Koçi (31000 akçe) ile Behlül? (7415 akçe), ve dergâh-ı âlî çavuşlarından Süleyman Çavuş (40000 akçe), Balı Çavuş oğlu Salih, Cafer (34000 akçe), Piri Çavuş (26000 akçe), Ahmed Çavuş (20000 akçe), Nasuh Çavuş (79189 akçe), dergâh-ı âlî müteferrikalarından Mehmed (122151 akçe), Mahmud oğlu Sinan (115200 akçe) ile hazine-i âmire defterdarı Mehmed oğlu Mahmud (23600 akçe) ile Abdullah oğlu Haydar Çavuş (24200 akçe), Mahmud oğlu Şaban (51000 akçe), Ali Kâtip’tir (2600 akçe). Niksar’dan terakki alan⁴¹ zaimlerden Balı Çavuş oğlu Salih’in Divan Kalesine 200 yük taş getirdiği, Şark seferinde ve Tebriz ile Hama kaleleri tamiratında bulunduğu; Zaim Cafer’in ise cami-i şerife taş getirdiği, İmamkuluhan muharebesinde, Tebriz, Hama ve Göri kalelerinde hizmette bulunduğu; Piri Çavuş’un 100 yük taş getirdiği; Abdullah oğlu Haydar Çavuş’un Kars kalesi tamirâtı ve Gence kalesi muhafazasında bulunduğu; Mehmed oğlu Mahmud’un Şirvan muhafazasında ve mal-i miri’ye hizmette bulunduğu; Nasuh Çavuş’un Eğri, Yanık ve Koman kalelerinde hizmette bulunduğu ve Mahmud oğlu Sinan’ın Eğri kalesinde, Tebriz seferinde hizmette ve Tabur muharebesinde yarar-yoldaşlıkta bulunduğu

³⁹ DFE_RZ_d_83_55b; DFE_RZ_d_110_24a.

⁴⁰ DFE_RZ_d_0085_0113a.

⁴¹ Emine Erdoğan Özünlü, “Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: “Terakki” Tevcihi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 3/11, 2010, s.238-44.

görülmektedir. Tımarlı sipahilere kestikleri başlar için verilen terakkiler dönemin telif eserlerine de yansımıştır.⁴²

Niksar'daki tımarlı sipahilere ait kayıtlardan, yeni bir tevcihat gerektiren sebeplerden bir diğeri "noksan tamamlama"dır. Örneğin müteveffa Mehmed tahvilinden Nasuh'a geçmiş olan tımarın kaydı "...mutasarrıf olduğu 14500 akçe tımarının 11500 akçe noksanı olub ve yine Sivas sancağında Alakhüseyin nam karye ve gayriden 2000 akçe hisse tımara mutasarrıf olan Mehmed sene 1006 Saferinin 6. gününden fevt olub noksanı için tevcih olunub name verilmeğin hisse-i mezbûra tahvilname mucebince elinde olan 4500 akçe tımar yine zam olunub cümle tımarı 6500 akçelik olub 11000 akçe noksanı düşenden teknil olunmak üzere ber-vech-i teknil 16000 akçelik üzere tevcih olunub tecdid-i berat-ı âlişân için tezkire verildi fi gurre-i Muharremi'l-haram sene 1009"⁴³ şeklindedir.

Evliya Çelebi'nin "Dânişmendoğullarına ilk taht merkezi olan ikbal yurdu" olarak bahsettiği Niksar Kalesi'nde⁴⁴ 1455 yılı arşiv kayıtlarına göre dizdar (1), çeribaşı (2), topçu (10) ve kale neferi (30) olmak üzere 43 nefer bulunmaktaydı ve bunlara kaledeki görevlerinden dolayı tımar tahsis edilmişti.⁴⁵ Niksar Kalesi'nde 1520 yılında ise birer dizdar, kale kethüdası, bevâb ve neccâr ile 24 kale merdi olmak üzere 28 nefer bulunmaktaydı.⁴⁶ Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerindeki verilere göre yüzyıl boyunca kalede görevli dizdar (3) ve kethüda (3) kayıtları tespit edilebilmektedir. Buna göre kalede dizdar olarak Kasım, Osman ve İbrahim'i, kethüda olarak ise Hüseyin, Seyyid Hüseyin ve Osman görülmektedir. H. 969/M.1561 tarihinde Niksar Kalesi dizdarı Hasan'dan Kasım'a 4000 akçe hisse tevcih edildiği; H.3 Cemaziyevvel 994/M. 22 Nisan 1586 tarihli kayıta önceki kayıta da adı geçen kale dizdarı Hasan'ın fevt olduğu ve 9000 akçe tımara, oğlu Osman'ın yarar olduğu ve dizdarlığa hak kazandığı bildirilerek tevcih

⁴² Kenan Yıldız, *Tâlikîzâde Mehmed Subhî'nin Gürcistan Seferi Tarihçesi (Tahlil ve Metin)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, 95-96.

⁴³ DFE_RZ_d_239_4a.

⁴⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), 2, 1. Kitap, İstanbul 2008, 223-224.

⁴⁵ Hanefi Bostan, "a.g.m.", 189.

⁴⁶ Hanefi Bostan, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda...", 1504.

edildiği görülmektedir. Kayıtlara göre sonraki 10 yıl içinde dizdarlığının devam ettiğini düşündüğümüz Osman'ın 1596'da sefere varmadığı için yerinin İbrahim'e intikal ettiği ancak 1597'de kale-i mezbûre kadısı ve Rum defterdarının arzuhalı ile Osman'a yeniden berat verildiği anlaşılmaktadır. Niksar Kalesi kethüdası olarak kayıtlarda geçen ilk isim Hüseyin kethüdadır (1592). 1598 tarihinde ise kale kethüdalığının Niksar kadısı Abdullah mektubu ile Hüseyin'den "*kale-i mezbûre kethüdalığı hizmetinde olmayan kethüda-yı sâbık Hüseyin tahvilinden vech-i meşrûh üzere merkûm Seyyid Hüseyin'e tevcih olunub der-i devletten berat-ı âlîşân için tezkire verilmiş*"tir. Ancak müteakip 1599 tarihindeki kayıta Niksar Kalesi dizdarı Osman'ın mektubu ile kethüda olarak Seyyid Hüseyin tahvilinden Osman'a tevcih edildiği görülmektedir.

1.2.1. Tımarlı Sipahilerin Katıldıkları Sefer, Muhafaza ve Kale Hizmetleri

Tımar sisteminde sipahinin yeni bir tımar tevcihatı almasının çeşitli sebeplere bağlı olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu çerçevede çalışmada kullanılan *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerine* göre 16. yüzyılda Niksar nahiyesindeki sipahilerin katıldıkları seferler ve muharebeler ile buldukları kale tamiratlarına dair detaylı veri bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsadığı döneme denk gelen H. 983/M. 1575/1576 tarihli Sivas İcmal Defteri'ne göre Niksar'da sefere katılmayan sipahilerin (belirtilenler) Kars, Tebriz ve Demirkapı seferlerine katılmadıkları tespit edilmiştir.⁴⁷

Tablo 8: 16. Yüzyılda Niksar Nahiyesinde Tımarlı Sipahilerin Katıldıkları Sefer, Muhafaza ve Kale Hizmetleri

Sefer/Muhafaza/ Kale Hizmeti	Kayıtlı Sayı	Sefer/Muhafaza/ Kale Hizmeti	Kayıtlı Sayı
Demirkapı Seferi	14	Şirvan Seferi	1
Eğri Seferi	2	Tabur Muharebesi	1
Gence Seferi	1	Tebriz Seferi	6
Göri Kalesi Seferi	1	Urban Muharebesi	1

⁴⁷ Murat Alandağlı, "a.g.m.", 153-154.

İmamkuluhan Muharebesi	1	Yanık Seferi	1
Kıbrıs seferi	7	Erzurum Muhafazası	2
Kars Seferi	1	Gence Kalesinde Hizmette	1
Melahide Muharebesi	2	Göri Kalesinde Hizmette	2
Nahçıvan Seferi	2	Kars Kalesinde Hizmette	9
Revan Seferi	1	Koman Kalesinde Hizmette	1
Şark Seferi	4	Tebriz ve Hama Kalelerinde Hizmette	2

Dönemin siyasî konjonktürünün bir yansımasını Niksar sahasındaki tımarlı sipahiler üzerinde de görmekteyiz. Bu çerçevede 16. yüzyılda Niksar'dan tımar tasarruf eden sipahilerin dönemin siyasî konjonktürü ile doğru orantılı olarak imparatorluk coğrafyasının doğu ve güney sınırında hareket halinde olduklarını tespit etmek mümkündür. Bu cümleden olarak Niksarlı sipahiler Demirkapı Seferi (14), Kıbrıs Seferi (7), Tebriz Seferi (6) ve Şark Seferi (4) ile Gence, Göri Kalesi, Kars, Nahçıvan, Revan ve Şirvan seferi ile batıda Eğri ve Yanık seferlerine katılmışlardır. Niksar'dan tımar tasarruf eden sipahileri İmamkuluhan, Melahide, Tabur ve Urban muharebesi ve Gence, Göri, Kars, Koman, Tebriz ve Hama kaleleri hizmetinde tespit etmekteyiz. Bunların içinde Niksarlı sipahileri en çok Kars Kalesi tamiratında görmek mümkündür. 16. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı ile Safeviler arasında yaşanan savaşlar, seferler ve muharebeler dönemin kayıtlarına da sıklıkla yansımıştır.

Niksarlı sipahilere dair ruznamçe kayıtlarında tespit ettiğimiz başta Demirkapı olmak üzere Tebriz, Şirvan, Gence ve Revan seferi ile İmamkuluhan ve Melahide muharebelerinin tarihleri 16. yüzyılın ikinci yarısını işaret etmektedir. Dönemin siyasî arenasında neler oluyordu? diye baktığımızda; 1555 yılındaki Amasya Antlaşması ile Osmanlı-Safevi savaşları durmuş olsa da sonrasında Ruslarla Safevilerin yakınlaşmasının

Osmanlı'yı harekete geçirdiği ve bu süreçte Şirvan'ın Osmanlı'nın hedefi haline geldiği görülmektedir. 1577 yılında Osmanlı-Safevi serhaddinde meydana gelen sınır ihlalleri ile birlikte yaşanan gelişmeler neticesinde Safevi Devleti'ndeki iç çatışmalardan yararlanmak isteyen Osmanlılar 1578'de harekete geçmiştir. 1578-1590 tarihleri arasındaki savaşta Osmanlılar Tebriz'e kadar uzanan sahada harekât yapmış ve sonucunda Derbend, Tebriz, Revan, Tiflis ve Gence şehirlerini ele geçirmiştir. Demirkapı'ya ulaşan askerin durumu dönemin tarihlerinde tasvir edilmektedir.⁴⁸

Demirkapı seferine katılan Niksarlı sipahilere dair kayıtlar H.990-995/M.1582-1587 tarihleri arasında yoğunlaşmaktadır. Bu sefere katıldığını tespit ettiğimiz Niksarlı sipahilerden Sadi, Hüseyin, Mustafa, Mürved ve Ahmed ölmüşlerdir. Abdülfettah adlı sipahi pir-i fani olduğu gerekçesiyle sefere iştirak edemeyeceğini bildirirken; Abbas, Mehmed, Süleyman, diğer Mehmed ve Kasım Demirkapı seferine katılmayarak tımarlarını kaybetmişlerdir.. Sonrasında ise Karabağ hâkimi İmamkuluhan yeniden Şirvan'a girmiştir. Kızılbaşların Osman Paşa ile karşı karşıya geldiği 1583 tarihinde "meşale ışığında" gerçekleşen bu savaşa Meşaleler Savaşı denilmiş ve Osmanlı Devleti'nin kazanması sonucunda Kızılbaş ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁹ Kayıtlarda İmamkuluhan ile girilen mücadeleye dair gördüğümüz kayda göre müteveffa Zülfikar tahvilinden mahlûl olan 2000 akçe tımar, İmamkuluhan ile yapılan muharebede yoldaşlık yapan Ali'ye tevcih edilmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Reyhan Şahin Allahverdi, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012, 145-194.

⁴⁹ Kenan Yıldız, a.g.t., 13-16. Ayrıca bu dönemdeki Osmanlı-Safevi mücadelesi için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1998, 344- 346; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih, Toplum, Ekonomi)*, İstanbul 2015, 509-510.

⁵⁰ Mezkûr kayıt "zıkr olunan 2000 akçelik tımar fevt olan Zülfikar tahvilinden mahlûl olmağın iş bu Ali bendeleri için beratı olub vaki olan İmamkuluhan nam reis Melahide muharebesinde yoldaşlık etmiştir deyü ? Alaybeyisi Malkoç bendeleri mühiürlü defter ile arz olundukda ibtidadan 3000 akçe tımar tevcih olunmak ferman olunub sene 991 Recebinin evahiri tarihiyle emr-i âlî ibraz eylemeğın tımar-ı mezbûr müteveffa-yı mezkûr tahvilinden ber müceb-i emr-i âlî ber-vech-i tekmiil 3000 akçelik olmak üzere tevcih olunub berat-ı âlîşân sadaka buyuruldu fi 10 Zilhicce sene 996" şeklindedir. DFE_RZ_d_110_39a.

Niksarlı sipahilerin sefere gittikleri yerlerden biri 1514 yılına kadar Safeviler'in elinde bulunan Nahçıvan'dır. Çaldıran Savaşı sonrası yağmalanmış ancak ardından terk edilmiş olan Nahçıvan'da yeniden Safevi idaresi kurulmuştur. 1578'de tekrar başlayan Osmanlı-Safevi mücadelesinde Osmanlıların eline geçince Revan eyaletinin sancağı haline getirilen şehirde ilk defa kalıcı olarak Osmanlı idaresi kurulmuştur.⁵¹ Nahçıvan'da tespit ettiğimiz sipahilerden kâtib-i defter İsmail oğlu Mustafa'ya "...Nahçıvan seferinde hizmette ve yoldaşlıkta bulunmağın 1100 akçe terakki için sene 961 Zilhiccesinin evahiri tarihiyle hükm-i şerif verilip ... 1100 akçe terakkiden ifraz kabil olmağın 600 akçe ziyadesiyle elinde olan 3264 akçelik tımarına zam olunub cümle tımarı 3779 akçelik olur ziyadesiyle tevcih" edilmiştir.⁵² Nahçıvan seferinde hizmette bulunduğundan dolayı tımarına zam alan bir diğer Niksarlı sipahi Derviş'tir.⁵³

1578 yılından itibaren Kafkasya'nın sınır emniyeti için İran'a düzenlenen seferlerde üs olarak kullanılabilmesi amacıyla Kars Kalesi'ni tahkim etmeleri için beylerbeyi ve kadılara emirler gönderilmiştir.⁵⁴ Kars Kalesi'nin tamiratında ve hizmetinde gördüğümüz Niksarlı sipahilere dair kayıtlar H.993-998/M.1585-1590 tarihleri arasında tutulmuştur. Kalede hizmet ettiği için tevcih alan Mahmud adlı sipahiye dair kayıt "*zıkr olunan 3000 akçelik tımar fevt olan Yusuf tahvilinden mahlûl olmağın Abdullah oğlu iş bu Mahmud bendeleri için yarar olup Kars Kalesi'nde hizmet etmiş deyü mühürlü defter ile arz olundukda ibtidadan 3000 akçe tımar ferman olunub sene 992 şevvalinin evahiri tarihiyle emr-i âlî ibraz eylemeğın tımar-ı mezbur müteveffa-yı mezkûr tahvilinden emr-i âlî ber-vech-i tekmiil 3000 akçelik olmak üzere tevcih olunub berat-ı âlîşân için tezkire verildi. sene 993*"⁵⁵ şeklindedir. Kars Kalesi tamiratında ve hizmetinde bulunan diğer Niksarlı sipahiler Ali, Mustafa, diğer Ali, Mehmed, Akif, Sunullah ve Hamid'dir.

II. Selim döneminde Kıbrıs'ın fethinin planlandığı malumdur. *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterlerindeki* kayıtlarda Niksarlı sipahilerin de Kıbrıs seferine katıldığını gösteren, H.978-979/M.1571-1572 tarihlerinde tutulmuş

⁵¹ Sadık Müfit Bilge, "a.g.m.", 65-66.

⁵² DFE_RZ_d_14_24b.

⁵³ DFE_RZ_d_10_34a.

⁵⁴ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, 73-76.

⁵⁵ DFE_RZ_d_85_10b.

kayıtları tespit etmekteyiz. Stratejik konumu sebebiyle Osmanlıların hedefi haline gelmiş olan Kıbrıs'a 1570-71'de düzenlenen sefer ve 1571'de gerçekleşen İnebahtı Deniz Savaşı sonrası Akdeniz'de güvenliğin sağlanması için donanma hazırlanmıştır.⁵⁶ Bu donanma döndükten sonra tımarlı sipahilere yoklama yapılmış, Saruhan, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisar-ı Şarkî sancaklarında donanma ile geri dönen sipahilerin sayısının oldukça az -500 civarında- olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷ Bu kapsamda Niksarlı sipahilerden Kıbrıs seferine katılmış ve fevt olan pederleri tahvilinden Süleyman ve Sungur, Mirza ve Mehmed tahvilinden Mustafa veled-i Ali Bey, Uğurlu tahvilinden Hasan veled-i Mustafa, kardeşi Ali tahvilinden Ahmed, pederi Ali tahvilinden Mahmud ve pederi tahvilinden Said Beşe'ye tımar tevcihleri gerçekleşmiştir.

Kıbrıs seferinde Lefkoşe'den sonra sıra, kalesi ve surlarının sağlamlığı ile ünlü Magosa'ya gelmiş (Nisan 1571) ve Osmanlı ordusunun çok sayıda kayıp vererek gerçekleştirdiği saldırı sonrasında Magusa kalesi teslim olmuştur. Magusa'nın da fethiyle adanın tamamı Osmanlı'nın hâkimiyetine geçmiştir.⁵⁸ Bu süreçte yer aldığı düşünülen Niksarlı sipahi Magusa Kalesi'nin fethinde bulunup, bir Müslümanı da kâfirlerin elinden kurtararak hizmette ve yoldaşlıkta bulunan Yusuf'a 6000 akçe tımar tevcih edilmiştir.⁵⁹

1.2.2. Tımarlı Sipahilerin Dirliklerinin Dağılımı

Niksarlı sipahiler ile ilgili tımar tevcihatında ele alabileceğimiz bir diğer husus dirlik miktarlarına dairdir.

Tablo 9: 16. Yüzyılda Niksar'da Dirlik Miktarlarına Göre Tımarlı Sipahilerin Dağılımı

⁵⁶ Osmanlı'nın sefere hazırlanışı ve Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs ve İnebahtı fetvaları için bkz. İdris Bostan, "Fetvanın Osmanlı Yönetimi ve Toplum Üzerindeki Etkisi: Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs ve İnebahtı Fetvaları", *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 76/1, İstanbul 2022, 40-41.; Akdeniz'de Venedik, Ceneviz, Portekiz, Ragusa ve İspanyonların varlıkları ve 1572-1573'de İngilizlerin geri dönüşleri için bkz. Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 2017, 406-444.

⁵⁷ İdris Bostan, "İnebahtı Deniz Savaşı", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 22, İstanbul 2000, 288.

⁵⁸ Kemal Çiçek, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)", *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25, Ankara 2022, 374.

⁵⁹ Bununla ilgili hüküm Ek 1'de verilmiştir.

Tımarın Miktarı	Sayısı	Yüzde
0-1000	1	0,45%
1001-2000	28	12,73%
2001-3000	56	25,45%
3001-4000	27	12,27%
4001-5000	15	6,82%
5001-6000	14	6,36%
6001-7000	4	1,82%
7001-8000	1	0,45%
8001-9000	3	1,36%
9001-10000	2	0,91%
10001-20000	24	10,91%
20001-30000	18	8,18%
30001-40000	9	4,09%
40001-50000	3	1,36%
50000-100000	11	5,00%
100001 ve üstü	4	1,82%

16. yüzyılda Niksar nahiyesindeki tımarlı sipahilerin dirlik miktarları kategorize edildiğinde sipahilerin en fazla tımar tasarruf ettiği dilimin 2000-3000 akçe arasında olduğu görülmektedir. Nahiyede tımar tasarruf edilen dilim genişletildiğinde sipahiler, 1000 akçeden 6000 akçeye kadarki miktarda yoğunlaşmaktadır. Niksar'da daha yüksek miktarda dirlik tasarruf eden sipahiler ise çoğunlukla 10000 ile 40000 akçe arasında bulunmaktadır. Nahiyede 100000'in üzerinde tımar tasarruf eden sipahiler dergâh-ı âli çavuşu Balı Çavuş ve dergâh-ı âli müteferrikası Mehmed ve yine dergâh-ı âli müteferrikası Mahmud oğlu Sinan'dır.

1.2.3. Tımar Tevcihatında Taşra İdarecileri

Osmanlı devlet mekanizması içinde tımarın tevcihatındaki bürokratik muamelatta ilk olarak sancakbeyi veya beylerbeyini görmekteyiz. Bunlar, tımar adaylarının bir listesini çıkarıp balmumu ile mühürlü bir zarf içinde İstanbul'daki veya sefere çıkmışsa bulunduğu yerdeki, sadrazama gönderirler; sonrasında Dîvân-ı Hümâyün, Sultanın adına bir ferman hazırlar ve beylerbeyine adayın adını belirtip, bir tımar tahsis ederek padişah adına ona göndermesi için emir verirdi. Son olarak ise iradeyi alan aday, babasının atama beratı ile birlikte beylerine götürür ve beylerbeyi de beratın geçerli olup olmadığına bakar veya evrak arasında berat yoksa babasının tımar kaydını tahrir defterinde arardı. Ayrıca tımar alacak adayın askerî sınıfın içinden, bir sipahinin oğlu olduğuna tanıklık edebilecek en az bir şahit bulması zorunluymdu. Böylece beylerbeyi boş veya ileride boşalabilecek bir tımarın, yeni tımar adayına tevcihini gerçekleştirirdi. Tımarı hak kazanan adayın berat alabilmesi için, beylerbeyinin bir tezkire kaleme alarak adayın ve şahitlerinin adlarını, tımarın bulunduğu yeri ve değerini belirtmesi gerekirdi. Tımarın tevcihine dair Defterhâne'deki işlemlerin tamamlanıp tezkire deftere kaydedildikten sonra evrak başkâtibin önüne gelir ve o da sultan adına bir berat kaleme alınmasına izin verirdi. Bütün bu sürecin sonunda aday beratı alır ve usulüne uygun olarak atanmış bir sipahi sıfatıyla tımarının başına dönmeye hak kazanırdı.⁶⁰

Tablo 10: 16. Yüzyılda Niksar'da Tımarın Tevcihatında Taşra İdarecileri

Tımar Tevcihatındaki İdareciler	Tımar Tevcihatındaki İdareciler Adları	Tımar Tevcihatındaki İdareciler	Tımar Tevcihatındaki İdareciler Adları
Alaybeyi	Malkoç	Mir-i Miran	Mahmud Paşa
Anadolu Beylerbeyi	-	Niksar Kadısı	Mevlâna Hüseyin
Baş Defterdar	Üveys Paşa	Niksar Kadısı	Mevlâna Abdullah

⁶⁰ Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, (Çev.: Şiar Yalçın), İstanbul 2006, 265-267.

Bozok Sancakbeyi	-	Niksar Kadısı	Mevlâna Mehmed
Canik Sancakbeyi	-	Niksar Kadısı Naibi	Mevlâna Osman
Çavuşbaşı	Ömer Hamid veled-i	Niksar Müftüsü	-
Dergâh-ı âli Çavuşu	Ali Çavuş	Pasinler Sancakbeyi	Mirza Ali Bey
Dergâh-ı âli Çavuşu	Ebubekir Çavuş	Rum Beylerbeyi	Osman Paşa
Dergâh-ı Mualla Çavuşları	Hasan Çavuş ve Balı Çavuş	Rum Beylerbeyi	Behram Paşa
Dergâh-ı Mualla Çavuşu	Ömer Çavuş	Rum Beylerbeyi	Mehmed Paşa
Dergâh-ı Mualla Mütferrikası	Hamid Kethüda	Serdar	Mahmud Paşa
Elaziz Beylerbeyi	Mahmud	Sivas Beylerbeyi	Ahmet Paşa
Erzurum Beylerbeyi	Mehmed Paşa	Sivas Beylerbeyi	Mehmed Paşa
Hama Sancakbeyi	-	Sorkun Alaybeyi	-
Hüdevandigar Sancakbeyi	Halil	Şam Beylerbeyi	-
Hüdevandigar Sancakbeyi	Mustafa Bey	Şehr-i Zor Beylerbeyi	Mahmud Paşa
Karaman Beylerbeyi	Mehmed Paşa	Vezir	Hasan Paşa
Karaman Beylerbeyi	Haydar Paşa	Vezir	Mahmud Paşa
Karaman Defterdarı	Mehmed	Vezir	Ferhat Paşa
Karesi Sancakbeyi	Mehmed	Vezir	Sinan Paşa
Kırkkilise Sancakbeyi	Hasan	Vezir-i Azam	Şaban Paşa

Kudüs-i Şerif Sancakbeyi	Mahmud	Vezer-i Azam	Serdar Osman Paşa
Malatya Alaybeyi	Şah Ali	Vezer-i Azam	Serdar İbrahim Paşa

Kul olan vüzeranın akrabalarının ve çocuklarının, dergâh-ı âli müteferrikası olarak ya da taşra idaresinde zaim, tımar defterdarı ve tımar kethüdası gibi görevler alarak sancakbeyliğine getirildikleri bilinmektedir.⁶¹ Niksar nahiyesinde dergâh-ı âli müteferrikası olarak 1594 tarihinde “*dergâh-ı âli müteferrikalarından fâriğ Sinan tahvilinden kendüye verilmek rica etmeğin mezkûr beratı verip zıkr olunan zeametinden feragat ederse tevcih edesiz deyü Rum beylerbeyisine sene 1002 Rebiülahirinin evasıtıyla hükmi-i şerif verilen*”⁶² zaim Mehmed’i görmekteyiz. Niksar nahiyesinden tımar tasarruf eden zaim Mehmed’e dair kayıtlar 1600 tarihine kadar devam etmektedir.⁶³

Niksar nahiyesindeki tımar tevcihatında adı geçen taşra idarecilerinin, özellikle Osmanlı-Safevi arasındaki mücadelede önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Bu isimlerden biri Vezerizzam Osman Paşa’dır. Osman Paşa’nın Tebriz seferi (H. 993/M. 1585) ve Tebriz’in fethi, Tebriz ile ilgili gelişen olaylar ve neticede Cafer Paşa’nın Tebriz’de muhafazada bırakıldığı bilinmektedir. Niksarlı sipahilerin tevcihatında kayıtlarda sıklıkla adı geçen Osman Paşa’nın bu süreçte İstanbul’la yaptığı yazışmalarda zahire kıtlığı ile birlikte şehit olan ve firar edenlerin artmasıyla ordunun zayıfladığını bildirdiği görülmektedir. Bu sebeplerle boşa kalan tımarlar, Osman Paşa tarafından yararlılığı görülenlere tevcih edildiğinde, bu durum başkent tarafından da onaylanmıştır.⁶⁴ Bu çerçevede değerlendirdiğimizde Niksar’dan Demirkapı seferine gitmeyen Abbas tahvilinden “...*Demirkapı seferine memur olub gelmeyen Abbas tahvilinden mahlûldur deyü 3000 akçe tımara emri olub müyesser olmayan mezkûr Mehmed talip olub inayet rica etmeğin*

⁶¹ Metin Kunt, a.g.e., s.67-68.

⁶² DFE_RZ_d_2250_13b.

⁶³ Dergâh-ı âli müteferrikası zaim Mehmed’e dair kayıtlar “*Sivas ve Menteşe sancaklarında zıkr olunan 38406 akçe zeamete noksanıyla ber-vech-i tekmil 45949 akçelik üzere mutasarrıf olub düstur-ı mükerrem vezir-i azam serdar İbrahim Paşa hazretlerinin adamları olub dergâh-ı âli müteferrikalarından olan müşarünileyh Mehmed için Rum beylerbeyi Mahmud dame ikbalehu mektub gönderip liva-yı mezbûrda zeameti olub...*” şeklinde ifade edilmektedir. DFE_RZ_d_227_228b.

⁶⁴ Reyhan Şahin Allahverdi, a.g.t., 85-86.

*mezkûrun elinde olvecihle emri var ise ve mezbûr dahi muhafaza-yı mezkûreye gelmediği vaki ise tımar-ı mezbûru ziyadesiyle tevcih edesiz deyü vezir-i azam serdar Osman Paşa edemallahü te'ala iclalehu canibinden Rum beylerbeyisine sene 992 Cemaziyelevvelisi evailiyle hükm-i şerif verildikten...*⁶⁵ şeklindeki kayda göre, Mehmed için Osman Paşa tarafından Rum beylerbeyisine hükm-i şerif verilmiştir.

Osman Paşa ile birlikte Safevi mücadelesinde gördüğümüz bir diğer isim Sinan Paşa'dır. Niksarlı sipahilerin kayıtlarında adı geçen Serdar Sinan Paşa'nın Erzurum üzerinden İran'a saldıracığı bildirilip, Osman Paşa'nın yanındaki yeniçeri ve tımarlı sipahiye iyilikle muamele ederek mevcut durumlarını korumaları tembih edilmektedir⁶⁶ ki kayıtlarda "...Erzurum muhafazasında olan vezir Sinan Paşa yararadır deyü arz eylediği..."⁶⁷ hazine-i Âmire defterdarı Rum Mehmed oğlu Mahmud'a, fâriğ Sunullah tahvilinden tımar tevcihi yapılmıştır.⁶⁸

Tespit ettiğimiz bir diğer isim Pasinler sancakbeyi Mirza Ali Bey'dir. Mirza Ali Bey, Şirvan eyaleti üzerinden Şeki'nin fethi için Ahmed Bey adlı bir başka sancak beyi, 200 sipahi ve 200 kadar da yeniçeri harekete geçmiştir (1578).⁶⁹ Niksarlı sipahilere dair ruznamçelerdeki 1585 tarihli kayda göre Mirza Ali Bey mühürlü defter göndermiş ve Mehmed tahvilinden "*ziyadesiyle yoldaşlıkta bulunan Ahmed veled-i Hasan*"a tımar tevcih edilmiştir.⁷⁰

Dönemin bir diğer önemli ismi vezir Ferhad Paşa'dır.⁷¹ Ferhad Paşa 1583 yılında Revan'ı ele geçirmiş ve bir kale inşasına başlamıştır. İnşaatının

⁶⁵ DFE_RZ_d_83_49b.

⁶⁶ Reyhan Şahin Allahverdi, a.g.t., 181.

⁶⁷ DFE_RZ_d_153_7a.

⁶⁸ DFE_RZ_d_153_7a.

⁶⁹ Mirza Ali Bey'in bu süreçteki rolü hakkında bkz. Reyhan Şahin-Allahverdi, a.g.t., 112-113.

⁷⁰ "*zıkr olunan 2000 akçelik tımar Demirkapı seferine varmayan Mehmed tahvilinden mahlûl olmağın Hasan oğlu iş bu Ahmed bendeleri için vaki olan seferde ziyadesiyle yoldaşlıkta bulunmuşdur deyü Pasin sancağı beyi Mirza Ali Bey mühürlü defter göndermekle kayd-ı inayetten ibtidadan 3000 akçe tımar ferman olunub sene 986 Cemaziyeahirinin evahiri tarihiyle emr-i ali ibraz etmeğın ber-mûceb-i emr-i ali ber-vech-i tekmil 3000 akçelik olmak üzere tevcih olunub berat-ı âlişân için tezkire verildi. fi 17 Cemaziyelevvel sene 993*" DFE_RZ_d_83_83a.

⁷¹ DFE_RZ_d_00115_0015a

tamamlanması yaklaşık 45 gün sürmüş ve beylerbeyliğine Hızır Paşa'nın getirildiği Revan eyaleti kurulmuştur (1583).⁷² 1590 tarihinde Niksarlı sipahilerden müteveffa babası dergâh-ı âlî çavuşlarından Mustafa oğlu Hasan Çavuş tahvilinden Hızır'a tımar tevcihi için Ferhad Paşa tarafından hükm-i şerif verilmiştir.⁷³

Nahiyedeki tımar tevcihatı muamelelerinde rolü bulunan diğer görevliler kadı, naib ve müftüdür. İncelediğimiz *Tımar ve Ruznamçe Defterlerinde* göze çarpan Niksar Kadıları Mevlâna Hüseyin (1586), Mevlâna Abdullah (1598) ve Mevlâna Mehmed (1598)'dir. Ayrıca Niksar Kadısı Naibi Mevlâna Osman (1598) ile ismi belirlenemeyen Niksar Müftüsüne rastlanmıştır.⁷⁴

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin klasik dönemine tekabül eden 16. yüzyılda, Niksar nahiyesindeki tımarlı sipahiler konusuna eğilen bu çalışmada *Tımar ve Zeamet Ruznamçe Defterleri* kaynak alınmıştır. Bu yüzyılda Sivas sancağına bağlı bir tımar birimi olan Niksar nahiyesindeki tımar ve zeamet sahipleri tımar tevcih prosedürü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre nahiyedeki sipahilerin büyük kısmının küçük ölçekli tımar tasarruf eden sipahiler olduğu görülmüştür. Ancak bu durum nahiyede büyük zaimlerin olmadığı anlamına gelmemektedir; zira Niksar'daki sipahilerin 163'ü tımar, 49'u zeamet sahibidir. Dergâh-ı âlî çavuşlarından Balı, Yahya ve Mustafa Çavuş ya da dergâh-ı âlî müteferrikalarından Mehmed gibi. Bu tabloya göre 16. yüzyılda nahiyedeki tımarların 2/3'si 1000-4000 akçe arasında yer alan küçük ölçekli tımarlardır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren uygulanan reformların Niksar'daki tımar sistemine etkisini ve sistemin kaldırılma sürecinde geçirdiği değişiklikleri inceleyen bir çalışmada, hizmetleri karşılığı askerlere tahsis edilen tımarların genelinin çok düşük değerlere sahip hisseler oldukları ortaya konulmuştur.⁷⁵ Bu sonuç, Niksar'ın

⁷² Kenan Yıldız, a.g.t., 17. Ayrıca bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, "a.g.m.", 228-229.

⁷³ DFE_RZ_d_115_15a.

⁷⁴ DFE_RZ_d_85_69b.

⁷⁵ Abdullah Bay, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 13/25, Ankara 2016, 30-31.

tımar tasarruf edilen topraklardaki küçülmenin ilerleyen yüzyıllarda devam ettiğini göstermektedir.

Tımar tevcih prosedürü ve tımarlı sipahiler açısından Niksar nahiyesinde elde edilen bulguları, buraya yakın Ordu, Koyulhisar-Sisorta-Suşehri üçgeni ve Satılmış/Fatsa yöresi ile ilgili çalışmalarda⁷⁶ elde ettiğimiz sonuçlarla karşılaştırarak bir değerlendirme yapabiliriz. Niksar nahiyesi ile ilgili çalışmamızın odaklandığı 16. yüzyılda, Osmanlı askerinin büyük bir gücünü oluşturan sipahiler seferlerde, muharebelerde ve muhafazalarda gösterdikleri yararlılık, yoldaşlık ve hizmetler karşılığında tımar tevcihi almakta idiler. Bu durum askerî seferler sonrasında dağıtılan dirlikler ve terakkilerin savaşa katılan askerler üzerinde önemli bir motivasyon aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Niksarlı sipahilerin büyük bir kısmı fevt veya feragat gibi doğal sebeplerle küçük bir kısmı ise sefere katılmadıkları için tımarlarını kaybetmişlerdir. Bölgesel düzeyde yaptığımız çalışmalarda, ilerleyen yüzyıllarda sipahilerin “görevini yerine getirmeme” ya da “yoklamada bulunmama” yüzünden tımarını kaybetmesi durumunun bu yüzyıl için geçerli olmadığı görülmektedir.

Netice itibarıyla Niksarlı sipahiler, Kanuni ve sonrasına denk gelen bu yüzyılda tımar sisteminin klasik işleyişi içinde “yarar-yoldaşlıklar” çerçevesinde yeni bir tımara hak kazanmakta iken, tımarlarını kaybetmeleri doğal faktörlerden kaynaklanmıştır. Osmanlı’nın bütün kurumlarıyla mükemmel bir işleyiş içinde olduğu bu yüzyılda, Niksar’da tımar sisteminin işleyişinin de sorunsuz ve ideal biçimde ilerlediği söylenebilir.

⁷⁶ Bu çalışmalar için bkz. Leyla Aksu Kılıç, *Tarihi Süreç İçinde Tımar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)* isimli yayımlanmamış doktora tezi ve aynı yazarın “XVI. Yüzyıl Sonlarına Doğru Osmanlı Devleti’nde Tımarlı Sipahiler: Ordu ve Yöresinden Tımarlı Sipahi Profilleri (Fenari ve Diğerleri)” *CİEPO-22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II*, Trabzon 2018, 15-40; Aynı yazar “17. Yüzyılda Koyulhisar-Suşehri ve Sisorta Nahiyeleri Üçgeninde Tımar Tevcihatı ve Tımarlı Sipahiler”, *Her Yönüyle Sivas Kongresi’nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, (Ed.: Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel), 2, Sivas 2019, 7-33; Aynı yazar “Canik Sancağı Satılmış Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Tımar Tevcih Prosedürü (1550-1600)”, *Fatsa ve Yöresi Tarihi I*, (Editörler: S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Erzurum 2022, 127-156.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA (Osmanlı Arşivi)

DFE_RZ_D. (Tımar ve Ruznamçe Defterleri) 2, 6, 2106, 7, 10, 14, 15, 33, 34, 36, 2127, 83, 85, 95, 110, 115, 128, 132, 2143, 153, 2149, 164, 172, 2250, 202, 222, 227, 239, 237.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ACUN, Fatma, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

AÇIKEL, Ali- MERCAN, Mehmed, "Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açından Analizi (1880-1916)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19/21, Ankara 2002, 235-257.

AÇIKEL, Ali, "Niksar Kazası Sinan Bey Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 48, Ankara 2017, 17-34.

AFYONCU, Erhan, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XV-17. Yüzyıllar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi), İstanbul 1997.

AKSU KILIÇ, Leyla, "17. Yüzyılda Koyulhisar-Suşehri ve Sisorta Nahiyeleri Üçgeninde Tımar Tevcihatı ve Tımarlı Sipahiler", *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu 2*, (Ed.: Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel), Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, Sivas 2019, 7-33.

AKSU KILIÇ, Leyla, "Canik Sancağı Satılmış Nahiyesi Tımarlı Sipahileri ve Tımar Tevcih Prosedürü (1550-1600)", *Fatsa ve Yöresi Tarihi I*, (Ed.: S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Fenomen Yayınları, Erzurum 2022, 127-156.

AKSU KILIÇ, Leyla, "XVI. Yüzyıl Sonlarına Doğru Osmanlı Devleti'nde Tımarlı Sipahiler: Ordu ve Yöresinden Tımarlı Sipahi Profilleri (Fenari ve Diğerleri" *CİEPO-22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II*, (Ed.: Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çok), Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Trabzon 2018, 15-40.

AKSU KILIÇ, Leyla, *Tarihi Süreç İçinde Tımar Sistemi: Ordu Yöresi (1455-1839)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

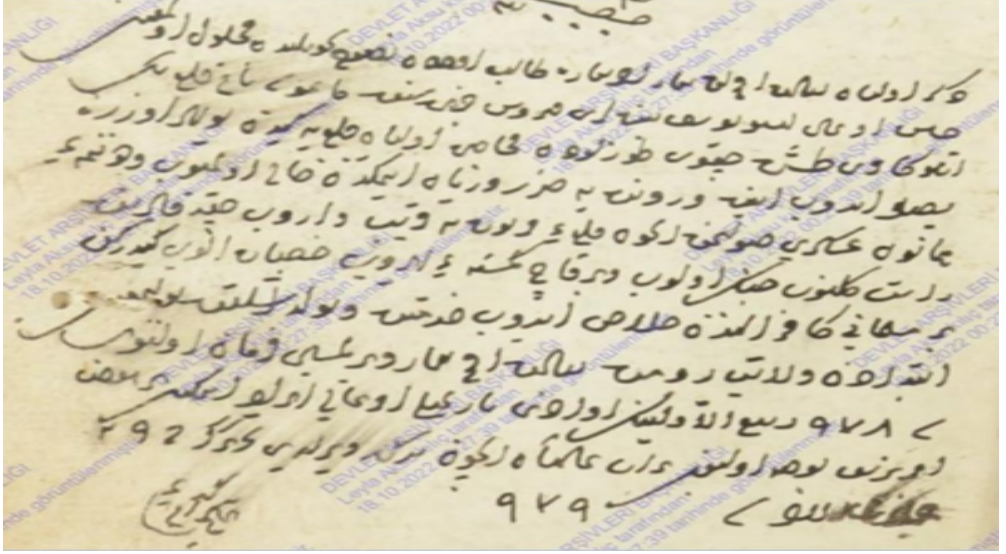
- AKTAŞ, Esat, "19. Yüzyılın Sonunda Tokat Sancağı", *Mavi Atlas*, 9/1, Gümüşhane 2021, 98-110.
- ALANDAĞLI, Murat, "XVI. Yüzyıl Turhal, Zile ve Niksar Havalisinde "Sefer Eşmeyenler", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014) Bildiriler I*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat 2015, 147-158.
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBÂDÎ, *Bezm u Rezm*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "H. 933.934 (M. 1527-1528) Tarihli Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İFM)*, 15/1-4, İstanbul 1955, 251-329.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Timar", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1979, 12/1, 286-333.
- BAY, Abdullah, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Niksar Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 13/25, Ankara 2016, 23-40.
- BEŞİRLİ, Mehmed, "Tokat Voyvodalığı (1774-1842)", *Bellekten*, 69/254, Ankara 2005, 161-216.
- BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih, Toplum, Ekonomi)*, Kitabevi, İstanbul 2015.
- BİLGİN, Feridun, "Kıbrıs'ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre)", *Mukaddime*, 6/1, Mardin 2015, 79-100.
- BOSTAN, İdris, "Fetvanın Osmanlı Yönetimi ve Toplum Üzerindeki Etkisi: Ebussuûd Efendi'nin Kıbrıs ve İnebahtı Fetvaları", *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 76/1, İstanbul 2022, 35-62
- BOSTAN, İdris, "İnebahtı Deniz Savaşı", *DİA*, İstanbul 2000, 22, 287-289.
- BOSTAN, M. Hanefi, "XV. Asrın Ortalarında Niksar Şehrinin Sosyal ve İktisadî Yapısı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1, İstanbul 1999, 182-203.
- BOSTAN, M. Hanefi, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *XII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/III. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, 1485-1512.
- BOSTAN, M. Hanefi, "Niksar", *DİA*, İstanbul 2007, 33, 119-122.
- BRAUDEL, Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, (Çev.: Mehmed Ali Kılıçbay), Doğubatı, Ankara 2017.

- BULDUK, Üçler, "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri – I", *OTAM/Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, Ankara 1992, 129-167.
- ÇİÇEK, Kemal, "Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, Ankara 2022, 25, 373-379.
- DARKOT, Besim, "Niksar", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, Ankara 1964, 9, 273-275. DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas 1998.
- ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: "Terakki" Tevcihi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 3/11, 2010, 238-44.
- ERMİŞ, Ü. Melda, "Neokaisareia/Niksar'daroma ve Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Veriler", *Höyük*, 7, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 43-67.
- ERTAŞ, Mehmed Yaşar, "Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul 2008, 211-233.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, VI, Ankara 1965, 51-61.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Timar Ruznamçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi", *Bellekten*, LX/227, Ankara 1996, 127-138.
- GÜNTAN, İsmail, *Osmanlı Neferi ve Savaş (1593-1699)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2015.
- GÜRBÜZ, Adnan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari ve Ekonomik Yapı", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara 1997, 83-96.
- IMBER, Colin, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, (Çev.: Şiar Yalçın), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2006.
- İNALCIK, Halil (nşr.), *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Aroanid*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

- İSLAMOĞLU, Huri Cihan, "State and Peasants in the Ottoman Empire", *The Ottoman Empire and the World Economy*, (Ed.: Huri Cihan İslamoğlu İnan), Cambridge University Press, Cambridge 1987, 101-159.
- KESİK, Muharrem, "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri (1071-1178)", *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı-II*, XXXIV, İstanbul 2009.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- KUNT, Metin, *Sancaktan Eyâlete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1978.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (Yayınlayan: Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kadı Burhâneddin Devleti", *DİA*, İstanbul 2001, 24, 76-77.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Dânişmendliler", *DİA*, İstanbul 1993, 8, 469-474.
- ÖZVAR, Erol, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, (Tercüme ve notlar: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.
- SÜRYANİ PATRİK MİHAİL, *Süryani Patrik Mihail Vekayinâmesi, (1042-1195)*, (Tercüme: Hrandt D. Andreasyan), Ankara 1944.
- ŞAHİN ALLAHVERDİ, Reyhan, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 5, İstanbul 1989, 289-299.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı- ERGÜER, Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, (Yayına Hazırlayan: Recep Toparlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982.
- YAVUZCAN, Gaye- SAVAŞ, Pınar, "Türkiye Selçuklularından Osmanlılara-Alternatif İdeolojilerin Mücadelesinde Sivas", *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu*, (Ed. Hakan Yekbaş-Ahmet Yüksel), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, Sivas, 2019, 1, 149-191.
- YILDIZ, Kenan, *Tâlikîzâde Mehmed Subhî'nin Gürcistan Seferi Tarihçesi (Tahlil ve Metin)*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2021.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.
- YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i merkezîyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, 38/152, Ankara 1974, 657-708.
- YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)- Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Sevinç Matbaası, Ankara 1983.

EK 1: DFE_RZ_d_34_3b. Nolu Örnek Kayıt
ve Çevirisi

Zikr olunan 6000 akçelik tımar âher tımara talip olan Nasuh tahvilinden mahlûl olmağın Hüseyin oğlu iş bu Yusuf bendeleri Kıbrıs ceziresinde Magusa nam kal'anın atlı kâfiri taşra çıkıp Tuzlu'dan muhasara olunan kal'aya giden yollar üzere pusu idüb âyende ve revendeye zarar ve ziyân itmekden hâlî olmayup ve donanma-yı hümayun askeri sulanmak için kal'a-i mezbureye karib çıktıklarında rast gelinip cenk olub ve birkaç kimesneyi esir idüb hisara alub giderken bir Müslümanı kâfir elinden halas edip hizmette ve yoldaşlıkta bulunmaktan ibtidadan vilayet-i Rûm'da 6000 akçe tımar verilmesi ferman olunub sene 978 Rebiülevvelinin evahiri tarihiyle emr-i âlî ibraz etmeğin ber muceb-i emr-i şerif tevcih olunub berat-ı âlîşân için tezkire verildi. Tahriren fî 29 Cemaziyelahir sene 979.

“THE TIMARLI SIPAHI IN NIKSAR IN THE SIXTEENTH CENTURY”

Abstract

The underlying factor for the strength of the Ottoman military and economy was the timar system, and the timarli sipahis (timariots) were the power source in the operation of this system because the transfer and granting of the timar were organized through sipahis. Thus, timarli sipahis were the key to the timar system, which was one of the building blocks of the militaristic, administrative, and economic structure of the Ottoman state mechanism.

This study approaches the question of “being a timariot in the Ottoman State” by using region-based data, and a profile of timariots in a region will be presented by analyzing the process of granting, distribution, and cancellation of timars.

In this study, timar and zeamet holders are examined through the procedure of timar administration in Niksar district of Sivas sancak in the sixteenth century Ottoman State. The timar system in Niksar- the process of qualifying to be a timar holder, the bureaucratic procedures and economy of the timar, the responsibilities of the timar holder, and the reasons and outcomes of losing the timar- will be presented based on the information gathered from the Timar and Zeamet Ruznamçe Registers. These registers are found in the reserve of Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogu Defterhane-i Amire (General Directorate of Prime Ministry State Archives Catalogue of Ottoman Archive Defterhane-i Amire) and were kept for a century.

Keywords

Ottoman State, Timar System, Timariot, Timarli Sipahi, Niksar, Timar and Zeamet Ruznamçe Registers.